

TOKSIČNI PATRIJARHAT: SEKSUALNO NASILJE NAD DJEVOJČICAMA

Edisa Gazetić

Uvod u kulturu silovanja

Andrea Dworkin na konferenciji 1983. godine raspravljala je o kulturi silovanja u kojoj živimo, primijetila je sličnosti između silovanja i rata, te naglasila da "svaki seksualni napad počinje dehumanizacijom žrtve. A ponekad, nakon povrede, nakon boli i straha, dolazi institucionalna dehumanizacija koja pogađa žrtvu koja traži liječničku ili pravnu pomoć." (Harde, 2021.) Dworkin je zapravo govorila o kulturi u kojoj je silovanje stalna prijetnja ženama, ali i djevojčicama, dakle, bez obzira na to koliko godina ima osoba ženskoga roda ona može biti napadnuta, seksualno uznemiravana i silovana.

O tome svjedoče brojni novinski izvještaji¹ o silovanim djevojčicama posljednjih godina. Gotovo da ne postoji država u kojoj se ne dešava ovaj zločin, a neke djevojčice, poput jedanaestogodišnje djevojčice iz Paragvaja, kojoj je

¹ U Italiji je policija uhapsila devetoricu muškaraca, jer su silovali dvije djevojčice u dobi od 10 i 11 godina, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/svijet/uzas-u-italiji-devet-muskaraca-silovali-dvije-djevoj-cice-i-sve-snimali-uzivo/514454>, pristupljeno 28.09. 2023.; U Prištini su petorica muškaraca silovali jedanaestogodišnju djevojčicu, <https://n1info.ba/regija/masovni-protesti-u-pristini-zbog-silovanja-11-godisnje-djevoj-cice/>, pristupljeno 28. 09. 2023.; U Njemačkoj su trojica dječaka silovali i ubili desetogodišnju djevojčicu, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/u-domu-u-njemackoj-ubijena-djevoj-cica-10-tri-djecaka-privedena-zbog-ubojstva/2452716.aspx>, pristupljeno 28. 09. 2023.

zabranjen abortus, su postale majke.² Nasilje nad djecom općenito je jedan od najtežih zločina, a silovanje i prisiljavanje djevojčica na seks predstavlja jedan od najtežih i najgnusnijih zločina koji odrasla osoba može počinuti. Međutim, odrasli na te zločine reaguju najčešće ako se zlostavljanje "ispolji kao ubojstvo uz sakaćenje. Ali *uobičajena* pojava zlostavljanja djece ostaje predmetom od kojeg ljudi radije odvrću pogled" (Brownmiller, 1991: 273). Svjetska zdravstvena organizacija navodi da jedna trećina adolescentkinja prvo seksualno iskustvo prijavljuje kao prisilno, a između 12% i 25% adolescentkinja iskusilo je seksualno nasilje (Guissay i sur., 2022.). Dakle, seksualno nasilje nad djevojčicama i adolescentkinjama predstavlja ozbiljan problem širom svijeta,³ kako u zdravstvenom pogledu, tako i u pogledu kršenja ženskih

- 2 "Jedanaestogodišnja djevojčica iz Paragvaja koju je silovao partner njezine majke rodila je djevojčicu nakon što joj je zabranjen pobačaj, javljaju svjetski mediji. Paragvaj, s pretežito katoličkim stanovništvom, dopušta pobačaj samo u slučajevima kad je život žene u opasnosti. Ranije ove godine ministarstvo zdravlja donijelo je odluku da to nije slučaj kod silovane djevojčice i odbilo je zahtjev za pobačaj. Za trudnoću se saznalo kad je djevojčica u travnju otišla kod liječnika zbog bolova u trbuhu. Liječnik je ustanovio da je trudna pet mjeseci. Prije trudnoće djevojčica bila visoka tek 1.39 metra i imala 34 kilograma. Vlasti su odlučile da se trudnoća mora nastaviti. Ljubavnik majke jedanaestogodišnje djevojčice Gilberto Martinez Zarate (42) pritvoren je u svibnju i čeka suđenje za silovanje. Mogao bi dobiti između 12 i 15 godina zatvora. Glavna tužiteljica Monalisa Munoz kaže da je majčin partner sustavno zlostavljao djevojčicu. 'Bila je prepuštena njemu na milost i nemilost jer je majka radila. Čak je išao i na roditeljske sastanke', rekla je tužiteljica. Majka je uhićena zbog zanemarivanja, ali joj je bilo dozvoljeno posjećivati djevojčicu dok je bila trudna. Slučaj je izazvao bijes i reakciju feminističkih organizacija i organizacija za ljudska prava u Paragvaju i diljem svijeta. Amnesty International je pozvao Paragvaj da opozove svoj strogi zakon o pobačaju, rekavši da je djevojčica samo pukim slučajem preživjela. Dužnosnici u Paragvaju 'odlučili su kockati se s njezinim zdravljem, životom i integritetom unatoč snažnim dokazima da se radi o ekstremno rizičnoj trudnoći i unatoč činjenici da je bila žrtva silovanja i djeteta', rekla je Erika Guevara, direktorica Amnesty-ja za Sjevernu i Južnu Ameriku. U bolnici u kojoj je rodila ova jedanaestogodišnjakinja trenutno na porod čekaju još tri dvanaestogodišnje djevojčice." <https://www.libela.cesi.hr/vijesti/6490-11-godisnja-djevojčica-rodila-dijete-nakon-sto-su-joj-vlasti-u-paragvaju-zabrani/>, pristupljeno 27. 09. 2023. U Poljskoj je također silovana četrnaestogodišnja djevojčica koja je ostala u drugom stanju, a liječnici zbog priziva savjesti nisu željeli prekinuti trudnoću, već su je otjerali iz bolnice, <https://www.dw.com/bs/poljska-savjest-rije%C4%8Dnika-va%C5%BEenija-od-silovane-djevoj%C4%8Dice/a-64594513>, pristupljeno 28. 09. 2023.
- 3 "Oko 120 miliona djevojčica širom svijeta – neznatno više od jedne desetine – silovano je ili seksualno zlostavljano do 20. godine života, navodi se u izvještaju UN-a. UN-ova agencija za djecu, Unicef, također navodi da je 95.000 djece i tinejdžera – od kojih većina u Latinskoj Americi i na Karibima, ubijeno samo u 2012. godini. U izvještaju se naglašava da su djeca širom planete redovno izlagana nasilju, uključujući i fizičko maltretiranje. Dokument je prikupio podatke iz 190 zemalja. Nasilje 'preskače granice dobi, geografije, religije, nacionalnosti i platežne moći', izjavio je izvršni direktor Unicefa Anthony Lake. 'Ono se dešava na mjestima na kojima bi djeca trebala biti sigurna, u njihovim domovima, školama i zajednicama. Sve češće, ono se dešava putem interneta, i čine ga članovi porodice i učitelji, susjedi i stranci, kao i druga djeca', kazao je Lake. Studija je otkrila da je

prava. "Seksualno nasilje nad mladim djevojkama sveprisutan je višestrani fenomen koji obuhvaća nekoliko različitih prisilnih seksualnih radnji, uključujući pokušaj i/ili dovršeno silovanje, seksualnu prisilu i uznemiravanje te seksualni kontakt uz upotrebu sile ili prijetnju silom" (Guissy i sur., 2022.). Prema podacima UNICEF-a, jedna od deset djevojčica širom svijeta doživjela je "prisilni snošaj ili druge prisilne seksualne radnje".⁴ Procjenjuje se da je od ukupnog broja djevojčica (oko 250 miliona) njih oko petnaest miliona silovano.⁵ Oko dvanaest miliona djevojčica širom svijeta biva prisiljeno na brak prije svoje osamnaeste godine i to je još jedan pokazatelj rodne neravnopravnosti koja postoji u društvu i vidljiva je od najranijeg uzrasta.⁶ Mnoge djevojčice ne progovore nikada o onome što im se desilo, o tome ne govore ni u kasnijoj životnoj dobi i često je samo puka slučajnost da se uopće dođe do ovakvih podataka. Mnoge žene koje su mijenjale patrijarhalnu stvarnost nisu se za života usudile govoriti o seksualnom nasilju koje su preživjele kao djevojčice, te su neke od njihovih trauma tek objavljene poslije njihove smrti. Tako je "Quentin Bell napisao intimnu biografiju svoje slavne tete Virginije Woolf, u kojoj je otkrio literarnom svijetu dobro čuvanu tajnu da je mladu Virginiju, kada joj je bilo šest godina, u dječijoj sobi ulovio i seksualno zlostavio njezin devetnaestogodišnji polubrat George Duckworth, te je nastavio skriveno i nepopustljivo zlostavljati sve dok mlada spisateljica nije postala *adolescentkinja*. 'Lady pjeva blues' (...), autobiografija Billie Holiday, govori kako ju je silovao četrdesetpetogodišnji susjed kada je ona imala samo deset godina. Viva, filmska zvijezda *podzemlja*, opisala je kako ju je u djetinjstvu redovito zlostavljao obiteljski liječnik. Najbolniji i najganutljiviji iskaz o si-

šest od desetero djece u dobi između dvije i 14 godina redovno izloženo fizičkom zlostavljanju od svojih skrbnika. Svaka treća djevojka, u dobi između 15 i 19 godina, koja je određeno vrijeme bila u zajednici s drugima, bila je žrtva emocionalnog, fizičkog ili seksualnog nasilja koje počini njen suprug ili partner, navodi se u izvještaju." UN: Svaka deseta djevojčica u svijetu je seksualno zlostavljana, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/svijet/un-svaka-deseta-djevojčica-u-svijetu-je-seksualno-zlostavljana/164000>, pristupljeno 10. 02. 2023.

4 *Sexual violence against adolescent girls*, <https://www.equalitynow.org/sexual-violence-against-adolescent-girls/>, pristupljeno 10. 09. 2023.

5 Isto.

6 Na stranici www.grilsnotbrides.org navodi se da je jedna od pet djevojčica prisiljena na brak, te da danas oko 650 miliona žena živi u braku u koji su prisiljene kao djevojčice. Također se navodi da je ovakav brak češći u siromašnim zemljama, gdje roditelji ponekad, zbog siromaštva, jedini izlaz vide u udaji kćeri za koju će dobiti novac ili će na drugi način "profitirati" od ovakve udaje, <https://www.grilsnotbrides.org/about-child-marriage/where-child-marriage-happens/>, pristupljeno 17. 09. 2023.

lovanju u djetinjstvu koji je ikada napisan, nalazi se u osobnim sjećanjima izvanredne i svestrano darovite crkinje Maye Angelou, ‘Znam zašto ptica u krleci pjeva’ (Brownmiller, 1995: 275). Maya Angelou prošla je izuzetno traumatično razdoblje poslije seksualnog nasilja koje je pretrpjela, prestala je govoriti, da bi joj se kasnije glas ponovno vratio. Silovao ju je majčin partner, gospodin Freeman, a suđenje koje je održano pokazuje da je dodatno traumatiziralo žrtvu jer se čini da je cijela sudnica bila na strani silovatelja, a ne žrtve.⁷ Angelou opisuje stanje nakon silovanja i prijetnju da ne smije nikome govoriti. "Mislila sam da sam umrla – probudila sam se u svijetu bijelih stijenki i mora da je to bio raj. Ali tamo je bio gosp. Freeman i prao me. Ruke su mu se tresle, ali me držao uspravno u kadi i prao mi noge. ‘Nisam te htio povrijediti Ritie. Nisam to mislio. Ali da nisi nikome pričala... Zapamti to, da nikome nisi rekla!’" (Brownmiller, 1995: 276). Zaziranje koje svijet odraslih, samim time i društvo općenito pokazuje kada je riječ o nasilju nad djecom omogućuje zlostavljačima da lakše dođu do svojih žrtava, a to znači da društvene zajednice snose veliku odgovornost za toliku raširenost psihičkog, fizičkog i seksualnog zlostavljanja djece. To omogućuje da nasilje nad djecom prolazi nekažnjeno, da se najčešće dešava u tišini, jer zlostavljači nalaze uvijek način da djecu prisile da šute o onome što im se dešava. Pored toga, problem predstavlja i povjerenje odraslih prema djeci, odnosno vjerovanje u ono što djeca govore o vlastitom iskustvu.

Ratna silovanja djevojčica

U ratovima žensko tijelo postaje bojno polje (Brownmiller, 1995.) nad kojima se smjenjuje muška moć i vlasništvo. Prije silovanja i zaposjedanja njihovih tijela, žene su *pripadale drugim muškarcima*, odnosno neprijateljskoj strani. Tako ih se doživljava u miru i u ratu, jer za patrijarhalnu stvarnost žene uvijek moraju biti *nećije*. One za patrijarhat nikada nisu slobodne, ne pripadaju samo sebi, a u ratovima ih se promatra kao *vezu* sa neprijateljskim muškarcima. Ukoliko se njih *zaposjedne*, to znači da će neprijatelj biti *slabiji*, a preko njihovih tijela se ovladava i *teritorijem* drugih muškaraca. No, kako

7 Na suđenju su žrtvi postavljena pitanja na koja ona nije mogla zbog pretrpljene traume odgovoriti ili se detalja jednostavno nije mogla sjetiti: "Što je optuženi imao na sebi? To je pitao odvjetnik gosp. Freemana. 'Ne znam?' 'Hoćeš reći da te ovaj čovjek silovao, a ti ne znaš što je imao na sebi?' Rugao se kao da sam ja silovala gosp. Freemana. 'Znaš li da si bila silovana?' Neki se zvuk proširio kroz sudnicu (Bila sam uvjerenja da se smiju...)" (Brownmiller, 1995: 276).

shvatiti da se tijelo djevojčice može doživjeti kao tijelo preko kojeg se može osvetiti ili poslati poruka neprijatelju? To su tijela koja još uvijek nemaju izražene spolne oznake kakve imaju odrasle i punoljetne žene. Međutim, u ratovima silovanje se ne dešava zato što silovatelje privlači ženstvenost ili neke druge osobine žrtve, naprotiv, tu nema privlačenja, već isključivo kažnjavanje, dehumanizacija i potvrđivanje novog vlasništva nad ženama/djevojčicama. Silovane žene i djevojčice su u ropskom položaju u odnosu na silovatelje i u potpunosti ovisnosti o njihovoj volji. Jedine osobine koje posjeduju žene i djevojčice su pripadanje etniji ili vjerskoj skupini kojoj ne pripadaju silovatelj i samim time su predodređene da budu silovane.

Silovanja na teritoriji Bosne i Hercegovine su bila vrsta oružja i borbe protiv druge etničke/vjerske skupine, s tim da nisu samo punoljetne žene prolazile ovu traumu, već i maloljetne djevojčice, kao i muškarci svih uzrasta. "Silovanja su masovna i mjere se desecima tisuća silovanih žena; masovna su i silovanja djevojčica između 7-14 godina; postoji suglasnost i o načinu silovanja (često se siluje uz /prinudnu/ prisutnost roditelja i/ili djece silovanih osoba i istu osobu gotovo u pravilu siluje više silovatelja). (...) O brutalnosti silovanja govore mnogi svjedoci. U većini njihovih izjava uočavaju se neka zajednička obilježja: Prilikom uhićenja razdvajaju se porodice, odvajaju se muškarci od žena i djece. Mlade, obrazovanije i imućnije muškarce često ubijaju, a žene siluju. Žrtve silovanja jesu djevojčice i žene bez obzira na starost. Uzastopna silovanja djevojčica do 15 godina starosti izazivaju visoku smrtnost ili moguću doživotnu invalidnost" (Čačić-Kumpes, 1992: 98-99).

Koliko su zastrašujuće ove ispovijesti i koliko je teško o njima govoriti/pisati posredno, svjedoči i autorica knjige *Pred zidom šutnje*, Seada Vranić. "Neki i ne znaju kako se zove 'to' što im se dogodilo, ali sijeda kosa osmogodišnje djevojčice, ili naprasno mucanje druge, njezine vršnjakinje, rječit su dokaz traume koja im je uništila djetinjstvo. Nakon dugih mjeseci slušanja potresnih ispovijesti koje su se duboko urezale u moju svijest, bila sam pred slomom. Dugo mi je nakon toga trebalo da se oporavim i počnem pisati" (Vušković; Trifunović, 2007: 381). I ovaj iskaz autorice koja je slušala ispovijesti silovanih žena i djevojčica samo potvrđuje tezu o tome "da je silovanje više patogeno od bilo koje druge forme zločina nasilja" (Delić, 2022.).

O silovanim djevojčicama u ratu često saznajemo zahvaljujući ispovijestima silovanih žena, kao što je to u romanu Slavenke Drakulić *Kao da me nema*. Ispovijest glavne junakinje nije samo njena trauma, već i traume drugih žena sa kojima se našla u logoru, odnosno ženskoj sobi. Jedna od njih je i jedanaestogodišnja djevojčica. "Mala nema niti dvanaest godina, sitna je nezamjetljiva i mršava. Ona je još dijete, ponavlja najprije u sebi a zatim naglas. I baš sada, na kraju. Nepravda je jedna riječ, jedino što joj pada na pamet. (...) 'Mrtva je', kaže N. 'Silovali su je. Sinoć'" (Drakulić, 2001: 122-123). Još jednu od ispovijesti ratnih silovanja maloljetnica, podijelila je i silovana petnaestogodišnjakinja iz Foče, otkrivajući kako će djevojčice s lutkicama u rukama uskoro doživjeti najgore trenutke svojih života.

"Potrpali su nas u auto i odveli u neki stan u naselju Brod gdje smo prenoćile. Sutra su opet došli po nas i odveli nas u kuću za koju je odgovoran bio Gica, čovjek sa šepavom nogom. U toj kući na Brodu prvi sam put silovana. Silovao me je vojnik kojeg su zvali Rašo, Radovan. Tada sam mislila da je kraj. Da se život završio, potonula sam i nestala u sebi. Otišla sam se i opirala, dobijala udarce. Sve u bunilu. Nikada nisam bila u seksualnom kontaktu s muškarcem, znam da sam imala ciklus i da me bolio stomak, na kraju sam se samo probudila. Ne sjećam se ni kako se sve završilo. (...) Nakon što sam silovana nakon nekoliko dana iz kuće su nas odvela dva mlađa momka (kasnije sam saznala da je jedan od njih išao s mojom tetkom u razred). Govorili su da nam žele pomoći, i stvarno su bili fer prema nama. Nekoliko dana nismo zlostavljane, a onda su se u kući pojavili Gojko Janković i Dragoljub Kunarac. Rekli su da nas traže i da zbog nas imaju problema. Momci koji su nas čuvali lagali su da smo im djevojke kako bi nas spasili ali uzalud. Morale smo se vratiti u Trnovače. Momci koji su nas čuvali krenuli su s nama i čuvali nas u toj kući. Dva tri dana niko nas nije dirao, do momenta kada je Žaga (Dragoljub Kunarac) rekao dečku koji me čuvao, da veza između nas ne može biti, da me može seksualno iskorištavati, ali da tu ljubavi nema. Veselin, tako se zvao momak koji me čuvao, morao je poslušati naredbu, a kasnije sam saznala i da je ubijen. Veselin, bez prezimena, junak je koji je pokušao zaštititi nevine djevojčice. Tamo gdje se treba radati, a umire. Tamo gdje je zlo pobjedilo dobro. Pakao se nastavio, data sam nekom crnogorskom vojniku. Starijem čovjeku. A u kućama se pojavila žena koja se zvala Jadranka Ždralo.

Ona je određivala koja djevojka će pripasti kom vojniku. (...) Noću su dolazili vojnici, birali sebi djevojke, a Crnogorac je rekao da samo on smije biti sa mnom. Jadranki se to nije sviđalo. Jednom kada je Crnogorac bio na terenu zaključala me u sobu i u nju ubacila vojnika. Zvali su ga Fantom, imao je ožiljak na licu. Bio je to treći čovjek koji me silovao."⁸

Djevojčica, koja u ovoj ispovijesti ima ime Tanja, uspjela je s još jednom od njih preći u Srbiju, u Beograd, zatim u Rumu, a onda u Herceg Novi. U svim tim gradovima je uglavnom radila da bi preživjela, ali je svo vrijeme susretala i one koji su je silovali u Foči. "U Herceg Novi stizali su i tražili je zlostavljači i ubice pokušavajući da je vrate u grad u kojem je preživjela pakao. U Herceg Novom pred potpisivanje Dejtona živjela je faktički u kućnom pritvoru. Tanja, djevojka sa lažnim imenom koja govori ekavicu kako bi se bolje uklopila vratila se u Sarajevo. Opet je srela svoju porodicu, a sudbina će odrediti tako da će u sudnici Haškog Tribunala sresti i one koji su joj uništili život, gledati ih u oči i ispričati sva zlodjela koja su uradili."⁹

Osim što joj je život uništen, žrtva silovanja osjeća i krivnju, jer se, kako kaže, nije dovoljno zaštitila od nasilnika. "Ovo nisam nikad rekla. Nikome osim psihologu. Ja krivim sebe za sve što mi se dešavalo. Zašto? Jer nisam imala snage da se opirem. Nisam se opirala. Čitav život sebe krivim što se nisam branila i tukla svaki put kada su me silovali."¹⁰ Većina žrtava silovanja osjeća krivnju, oko 90% žrtava nedugo nakon napada razvija PTSP, "a 30% do 50% i dalje nastavlja pokazivati simptome traume mjesecima kasnije" (Moore; Farchi, 2011: 447). Cilj silovanja i jeste da "muči žrtvu, dominira nad njom i da je ponizi, da je učini potpuno bespomoćnom" (Herman, 2010: 105-106). Takav osjećaj napadači i proizvode kod žrtava tokom silovanja, ali one poslije preživljenog iskustva optužuju sebe da nisu dovoljno učinile da se zaštite i obrane. "Samooptuživanje kod žrtava silovanja pojačava simptome depresije i slabi samopoštovanje i percipiranu kontrolu" (Miller i sur. 2007.). Oporavak je puno teži ukoliko žrtva nastavlja živjeti u kulturi koja je sklona viktimizaciji žrtava silovanja, ukoliko izostaje društvena podrška, što svakao jeste slučaj na

8 <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/tanja-ispovijest-silovane-djevojke-iz-foce-ja-krivim-se-be-za-sve-sto-mi-se-desavalo-566197>, pristupljeno 23. 09. 2023.

9 Isto

10 Isto

prostoru Bosne i Hercegovine. Patrijarhalna stvarnost u koju odlaze poslije izlaska iz logora je nova trauma za svaku od njih. Većina njih nikada nije prijavila silovanje, većina djece rođena iz čina silovanja ne zna šta je prethodilo njihovom začeću, a sve zato što je žene – žrtve ratnih silovanja – poslije rata ili izlaska iz logora čekala nova borba – protiv stigme i tereta sramote zato što su silovane. Mitovi o silovanju (Edwards i sur., 2011.) doprinijeli su na globalnom nivou da se žrtvama ne vjeruje, da su njihove ispovijesti nekredibilne, te se na taj način izravno ili neizravno štiti silovatelj, ubojica, nasilnik... Selektivna sjećanja na rat, etnički obojene historije/istorije/povijesti, podržavanje ratnih zločinaca i zločina, onemogućuju Tanji i brojnim drugim ženama da govore o onome što im se desilo tokom rata od 1992. do 1995. godine kako bi djelovale na promjenu svijesti u javnom prostoru i ozdravljenju zajednica.

Seksualno nasilje nad djevojčicama u obrazovanju

Obrazovni sistemi, kako se moglo vidjeti na platformi *Nisam tražila*, većine nekadašnjih jugoslavenskih republika zasićeni su seksualnim nasiljem i uznemiravanjem učenica i studentica, bilo da je riječ o privatnim ili državnim školama i univerzitetima. Da je nasilje nad djevojčicama toliko ukorijenjeno u regionalnim zajednicama i da je tako dugotrajno, pokazuje ispovijest bosanskohercegovačke glumice Hasiye Borić, koja je prije pedeset godina, kao učenica Dramskog studija u Sarajevu bila zlostavljana na časovima glume.¹¹ Kao i u slučaju ratnih silovanja, mnoge žrtve nikada neće ispričati svoje traume, za njih nećemo saznati i tako će patrijarhalne zajednice i dalje živjeti uvjerenе u mitove o silovanju i da se to ne dešava ovdje i sada. Takva odbacivanja istine i suočavanja s činjenicama samo doprinose porastu nasilja nad najranjivijim skupinama, a i omogućavaju silovateljima, pedofilima da

11 "Njima je držana ruka na klitorisu za vrijeme individualne nastave i tumačeno": iz p... se glumi, za to vas diram". Šta smo mi, maloljetne, tad znale o glumi? Vjerovalе smo svom profesoru. Polako smo se počele buniti, jedna drugoj povjeravati, ali smo uglavnom šutile. Vi ste to znali, naši profesori. Jednom je jedna od naših najstarijih kolegica, M. počela vrištati, izletjela na hodnik i urlala, u stanju strave i očajja, možda pomiješanom s histerijom, ko zna. Svi vi, naši profesori ste izletjeli na hodnik, svi ste bili tu, a izletjeli su i svi učenici. Stvar je brzo zataškana, nastava je nastavljena. Šta je bilo sa našom talentiranom kolegicom, ne znam. Da li ste je nemilosrdno srušili ili je sama odustala, to ne znam. Uglavnom, nakon toga se nikad nije bavila glumom. Ja znam da sam se tako grčila na tim časovima, da nakon toga nisam mogla ni govoriti, pa se nisam čula ni u prvom redu Kamernog teatra. Sreća je bila da sam u to vrijeme bila u gimnaziji, išla sam u dvije smjene, a kako se nastava u Dramskom studiju odvijala popodne, imala sam alibi da ne dolazim na nastavu." <https://www.tacno.net/kultura/pu-profesorice-katice-doric-lesic/>, pristupljeno 28. 07. 2023.

lakše uvjere žrtve da o tome nikada ne progovore. Iako bi škola, odnosno prostor gdje djeca stižu nova znanja trebao pružiti sigurnost, nažalost to nije uvijek slučaj. Jednu od takvih ispovijesti prikazuje hrvatska spisateljica Đurđica Stuhldreiter u romanu *Sonata*. Autorica se u romanu bavi pedofilijom, tj. silovanjem petogodišnje djevojčice koja pohađa privatne časove klavira kod učitelja Petra. Traumu je ispričala žrtva zlostavljanja Sunčana, koja se iz adolescentskog doba vraća u period kada je silovana. Roman zapravo pokazuje i koliko su svi oko žrtve gluhi i slijepi za ono što se dešava djeci, te koliko je saučesnika prešutjelo ono što je vidjelo.

Ovo je svojevrsna kritika i *tolerancije* koju su društva razvila kada je riječ o nasilju nad djecom. Zato je glavna junakinja stalno u procesu preispitivanja uloge svjedoka/kinja nasilja nad petogodišnjom djevojčicom koje su njezina majka i Petrova supruga *zataškale*, te su umjesto da zaštite djevojčice *odlučile zaštititi* silovatelja i pedofila, a samim tim i najtoksičniji dio patrijarhalnog sistema vrijednosti. "Je li moguće da ništa nije primijetila? Sada se pravi da osjeća svaki njezin drhtaj, a onda nije vidjela ništa. Bila je nijema i gluha tih godina u kojima su se miješale latice cvijeća s kapljicama krvi, a lakirane cipelice gazile putovima prepunim trnja, zmija i jezivih, čudovišnih bića" (Stuhldreiter, 2019: 11).

"Djeca imaju osnovna neotuđiva prava - da budu nahranjena, odjevena, udomljena i zaštićena. Uz ova fizička prava, djeca imaju pravo na emocionalnu nježnost, uvažavanje njihovih osjećaja i postupaka koji im omogućavaju da razviju osjećaj vlastite vrijednosti. (...) Na kraju, djeca imaju pravo biti djecom. Imaju pravo provesti svoje rane godine zaigrano, spontano i neodgovorno." (Forward, 2002:32) Međutim, mnoga djeca nisu u mogućnosti imati ovakvo djetinjstvo, to pokazuju i istraživanja koja sprovode države¹² koje pokušavaju podići svijest o važnosti da djeca imaju zdravo i bezbrižno djetinjstvo. "Dob žrtava povezana je i s oblikom doživljenog nasilja, te je jasno uočljivo grupiranje kaznenih djela s obzirom na starost žrtve. Tako su djeca najčešće žrtve bludnih radnji (38%), zadovoljavanja pohote pred djetetom (28%) i spolnog odnošaja s djetetom (16%). Maloljetne osobe su najčešće žrtve bludnih radnji (35%), zadovoljavanja pohote pred djetetom ili maloljet-

12 Bosna i Hercegovina je jedna od zemalja koja još uvijek nema registar pedofila, odnosno seksualnih zlostavljača djece.

nom osobom (16%), spolnog snošaja s djetetom (14%) i silovanja (13%). (...) S daljnjim porastom dobi žrtve su najčešće doživjele silovanje i bludne radnje (Mamula, 2011:12)

Zlostavljači su najčešće lišeni bilo kakve empatije prema drugim osobama, ne preispituju svoje greške, niti izaržavaju kajanje za počinjeni zločin. "Jasno je da će neko kome nedostaje krivica biti sposoban da čini loše stvari bez brige za to kako će se neko osećati kasnije, a kamoli kako bi neko neko drugi mogao da se oseća. Ako imate empatiju, bićete sposobni da osećate krivicu, a ukoliko je nemate, nećete." (Koen, 2012:62) Najranjivije skupine u društvu svakako da treba da izazivaju empatiju po automatizmu, bilo da je riječ o teškom socijalnom statusu ili bilo kojoj drugoj situaciji u kojoj se nalaze. Glavna junakinja romana *Sonata*, djevojčica Sunčana, pohađa časove klavira kod učitelja Petra, porodičnog prijatelja i susjeda¹³ koji upravo potvrđuje ono što psihopatologija objašnjava kod ovakvih ličnosti. Izrazita egocentričnost i *odustvo emaptije*, čine se kao ključne osobine njegove ličnosti kad je riječ o njegovom odnosu prema djeci kao najranjivoj skupini u društvu.

A taj odnos nije ništa drugo do monstruoza zloupotreba nezaštićene djevojčice koju je najprije degradirao tako što je o njoj mislio kao o netaleantiranoj učenici koja nikada neće naučiti svirati klavir. "Obična žabica, nespretna koza što se klanja klaviru, a da uopće nije toga dostojna. Histerična mala, kako bi rekla teta Jelena. Netaleantirana, mislio je Petar" (Stuhldreiter, 2019: 47). Kada je uništio sve čime bi se žrtva mogla braniti ili kako-tako suprotstaviti, započeo je sa izoliranjem djevojčice koja nije razumjela šta su odrasli u stanju učiniti bespomoćnom djetetu i njenom tijelu. "Sati klavira postajali su sve neučinkovitiji. Sunčana nije napredovala, ali to se za gospodina učitelja i uzornog oca obitelji ne bi moglo reći. Malo-pomalo, on je išao naprijed. Micao se puževim korakom, ali se približavao cilju. I slinio je po njoj baš kao puž golać, ostavljajući balavi trag na djetinjoj koži. Ljubljenje stopala, drhtavi dodiri i glava u krilu neko su vrijeme bili sve što je činio. Curica je već bila spremna pomisliti da tako mora biti, kako je to sastavni dio poduke. Bilo ju je

13 "Dakle, vrlo rijetko seksualno kazneno djelo prema djeci počine osobe koje dijete ne poznaju. Najčešće su to članovi uže obitelji, vrlo često su to otac, očuh, djed, ujak, stric ili recimo prijatelj obitelji, član proširene obitelji, dakle netko vrlo poznat djetetu." <https://jednaodnas.com/kampanja/tko-su-zlostavljači/>, pristupljeno 20. 09. 2023.

sram govoriti o tome kod kuće, pa je šutjela¹⁴ i čuvala tajnu u koju ju je uveo učitelj." (Stuhldreiter, 2019:48) Osjećaj krivnje i srama dominira kod žrtava nasilja, često su potrebne godine da bi se žrtva mogla osjećati spremnom da ispriča ono što joj se desilo. Sunčana je tražila način da pobjegne od onoga što joj se dešava, te se tako pretvarala u nekog drugog da lakše podnese ono što se dešavalo u kući učitelja Petra. "Od prvog pogleda na tu kosu što se iznenada našla u njezinu krilu, u Sunčani se probudila krivnja od koje nije mogla pobjeći. Poželi i tog puta biti poput morskog puža što ima kućicu u koju se može zavući i pobjeći poslije svega." (Stuhldreiter, 2019:49) Svi oni koji su primjećivali da se nešto dešava djevojčici, a nisu se detaljno bavili njome, niti su se trudili da saznaju, zasigurno su tihi saučesnici u seksualnom zlostavljanju koje čini učitelj i doprinijeli su njenoj patnji tokom cijelog života. Nasilje nad djecom u većini slučajeva ostaje daleko od javnosti, rijetko se prijavljuje policiji i nadležnim službama, a također se unutar porodica o tome rijetko govori. Jedan od razloga je da se "u našem se društvu odrasloj osobi gotovo uvijek više vjeruje nego djetetu" (Forward, 2002:116), te su djeca, čak i kada pokušaju da kažu o stravičnom iskustvu koje su preživjela, često suočena s nevjerovanjem osoba kojima su se povjerila. "Seksualno zlostavljana djeca rano shvaćaju da je njihova vjerodostojnost u usporedbi s napadačevom jednaka nuli." (Forward, 2002:116)

Supruga učitelja Petra, Jelena, bila je svejedokinja silovanja petogodišnje djevojčice, no postupila je inače kako se postupa u patrijarhalnoj kulturi – prešutjela je istinu o silovanoj djevojčici, ne misleći kako će se dijete nositi kroz život i hoće li se ikada uspjati oporaviti od onoga što joj je odrasli muškarac uradio. Sunčana u odrasloj dobi pati od nesаницe, proganjaju je scene koje je preživjela, ali i osjećaj krivnje, a najgore što je mogla čuti toliko godina poslije da i Petar misli da je sama kriva. Kada ga suoči sa sobom i otkrije mu da je ona nekoć bila njegova petogodišnja učenica, silovatelj pokazuje da je to tek bila pogreška i da je najbolje sve *zaboraviti*... ""Ludost je to bila – nastavi on pomirljivo. – Velika ludost. Ali što će vrijediti ako kažem da mi je žao. Trebali ste prestati dolaziti kada ste vidjeli ... Odustati od klavira jer niste bili

14 "Mali broj prijava seksualnog nasilja rezultat je straha žrtava od počinitelja, ponovne viktimizacije od strane nadležnih institucija, uključujući pravosudni sustav, straha da im nitko neće vjerovati i da će ih okriviti za preživljeno iskustvo, ali i zbog osjećaja krivnje i odgovornosti, kao i zbog toga što ne imenuju svoje iskustvo silovanjem/seksualnim nasiljem." (Mamula, 2011:14)

za njega. (...) I sad bih trebala odustati? Kad sam vas vidjela i shvatila da niste ni za što. Smilovati se možda, jer ste kao starac izgubljen slučaj." (Stuhldreiter, 2019: 135) No, petogodišnjoj Sunačnici je bila potrebna podrška, razumijevanje i njega da se oporavi od tako strašne tragedije, ali čini se da to niko nije primjećivao. Majka je kasnije prihvatila ono što joj je Jelena rekla i nastavila da misli kako krv među nogama petogodišnjeg djeteta *nije ništa strašno*. Žene su, umjesto da podrže žrtvu, prešutjele sve što su vidjele i sumnjale i na taj način podržale patrijarhalnu toksičnost koja ne ubija i ne uništava samo odrasle žene, već i djevojčice. Ne treba napominjati da žene/supruge često podržavaju zločince,¹⁵ iako bi možda mogle pomoći žrtvama, one poslušnost pokazuju prema patrijarhalnim zahtjevima koje muškarci/vojnici stavljaju pred njih. Jelena je prekinula slučajno (!) silovanje djevojčice, čula je njen vrisak, ali ni tada nije ništa učinila. Ništa nije rekla, samo je gledala prizor "koji nikako nije bio za slikanje, ali je ona ipak gledala i gledala." (Stuhldreiter, 2019:116)

Vjerovatno se u njenom skamenjenom pogledu krilo shvatanje cijelog njenog života, ali unatoč svemu, njena je šutnja bila saučesništvo u monstroznom zločinu. Način na koji je sve objasnila, tj. lagala Sunčaninoj majci, također govori o tome koliko je bila spremna na suočavanje s istinom, odnosno zločinom. "Bila je podbuhla od plača, a među nogama je imala nešto nepoznato čime joj je dobra teta velikodušno zaustavila krv kojom je plakala njezina utroba. Sjeća se i kako joj je pritom objašnjavala da je takvo krvarenje sasvim normalna stvar kod žena i da se to zove mjesečnica. Ponovila je to pred njezinom mamom, iznenađenom što je ljubazna gospođa Sunčanu dovela kući. Kada je vidjela njeno uplakano lice, morala je upitati: – Što se dogodilo? – Ništa strašno, mala je dobila mjesečnicu. (...) – Kako, pa to je nemoguće, ona je još dijete. – Djevojčice danas dobivaju sve ranije, nije to ništa neuobičajeno. Sunčana nije mogla slušati tolike laži umotane u čistu ljubaznost i dobrotu, pa je ušla u kuću." (Stuhldreiter, 2019:117) Dvije žene nisu zaštitile djevojčicu od pedofila, nisu se prema njoj odnosile kao prema viskotraumaliziranoj osobi

15 U romanu Slavenke Drakulić, *Kao da me nema* (2001.), koji se tematski bavi silovanjem žena u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, S. glavna junakinja romana, zatočena je u ženskom logoru s drugim ženama. Obroke im donosi supruga jednog od čuvara skladišta. Ne pokušava pomoći zatočenim ženama, iako je svjesna šta im se dešava. Također, većina supruga ostala je uz svoje supruge, ratne zločince, čak i kada su osuđeni pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Dakle, supruge će čak i onda kada znaju da su njihovi supružnici činili monstrozne zločine nad ženama, djecom, civilima, uopće, radije ostati s njima, nego pokazati empatiju prema žrtvama.

ni nakon što su znale što se desilo, a posebno Jelena, Petrova supruga. Majka je očito shvatila kasnije, jer je budno pratila svaki njen korak, ali je tada bilo prekasno za suosjećanje. Ženska nesolidarnost odražava patrijarhalni sistem živim, muškarci to odlično znaju i zato uspijevaju skrivati svoje zločine. Žene i kada znaju šta muškarac s kojim živi radi drugim ženama ili djevojčicama, ostaju nijeme i ne pokazuju solidarnost sa žrtvom. Sve dotle dok ne shvate da je to jedna od najpogubnijih odluka, silovanje djevojčica, zlostavljenje u učionicama, ratna silovanja, femicid jednostavno neće prestati.

Zaključak

Nekoliko primjera u radu govori o tome koliki je stupanj toskičnosti patrijarhalne dominacije muškog nad ženskim rodom i to ne samo nad odraslim ženama, već i nad djevojčicama. Djevojčice nigdje nisu u potpunosti sigurne i društva još uvijek ovom problemu ne pristupaju opsežno i preventivno. Ratna silovanja djevojčica na prostoru Bosne i Hercegovine nisu dovoljno alarmirala javnost da ovu kategoriju posebno zakonski zaštiti i kao žrtve ratnih zločina, ali i da preventivno djeluju u budućnosti kada je riječ o maloljetnicama i seksualnom nasilju. Poseban je problem obrazovanja gdje su također seksualno nasilje, uznemiravanje sveprisutni, a još uvijek se ništa u regionalnim zajednicama nije promijenilo da se žrtve zaštite i da se profesori – počinitelji seksualnog nasilja, uznemiravanja i ucjenjivanja kazne ili udalje od budućih potencijalnih žrtava. Očito je i da na globalnom planu ne postoji politika koja posebno štiti djevojčice, jer se svakodnevno objavljuju monstruozi zločini koje muškarci – silovatelji počinu nad djevojčicama.